

MILANA ČERNELIĆ

OSVRT NA DESETLJETNO SUSTAVNO ETNOLOŠKO ISTRAŽIVANJE PRIMORSKO-LIČKIH BUNJEVACA

Milana Černelić
Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu
Odsjek za etnologiju i kulturnu
antropologiju
Ivana Lučića 3
HR 10000 Zagreb
mcerneli@ffzg.hr

UDK: 39(497.5-3 Hrv. primorje)
Izlaganje sa znanstvenog skupa
Ur.: 2013-12-10

Autorica u radu daje kratak osvrt na desetljetna sustavna etnološka istraživanja tradicijskog nasljeđa primorskih Bunjevaca na području Senjskoga bila, Krivoga Puta, Krmpota, velebitskog Podgorja. Ta su istraživanja započela na inicijativu prof. Ante Glavičića 1999. godine, nastavila se putem projekta Ministarstava znanosti obrazovanja i sporta Republike Hrvatske *Identitet i etnogeneza primorskih Bunjevaca* (2002.-1006) u suradnji s Gradskim muzejom Senja. Istraživanja su se nastavila na području Podgorja i Like do 2010. godine u okviru novoga projekta *Identitet i etnokulturno oblikovanje Bunjevaca* (2008.-2013.), kojim su obuhvaćeni i ostali bunjevački ogranci.

Ključne riječi: primorsko-lički Bunjevci, tradicijska baština, identitet, Krivi Put, Senjsko bilo, velebitsko Podgorje, Lika

Na inicijativu prof. Ante Glavičića 1998. godine Senjsko muzejsko društvo pozvalo je Odsjek za etnologiju Filozofskoga fakulteta u Zagrebu na suradnju u istraživanju i zaštiti baštine hrvatske bunjevačke zajednice na području Primorja i Like. Odazvala sam se inicijativi kao voditeljica istraživanja i već u kolovozu 1998. godine obavili smo prva rekognosciranja

terena kojima smo dobili uvid u situaciju na terenu i moguće načine budućega rada. Do toga vremena skoro da nije bilo nikakvih etnoloških istraživanja ovoga kraja, odnosno njegova stanovništva. Takvo je istraživanje u tom trenutku bilo moguće ostvariti samo zahvaljujući entuzijazmu pojedinaca: prof. Ante Glavičića, koji je omogućio i osigurao boravak i obilazak terena, studentice etnologije Marije Friščić koja se uključila u ta istraživanja, a ja sam sudjelovala kao stručna voditeljica te inicijalne faze istraživanja, koje u to vrijeme još nije imalo izgleda da ne bude više od rekognosciranja terena. Kako je uopće došlo do toga da započnu takva istraživanja? U lipnju te godine u Gospiću je održan godišnji skup Hrvatskog etnološkog društva (HED) koji je bio posvećen tradicijskoj baštini Like. Dvije godine prije toga u okviru terenske nastave vodila sam grupu studentica u Pazarišta i godinu dana ranije u Otočac, gdje su obavljena ispitivanja svadbenih običaja Gacku dolinu drugu grupu studentica gdje su one istraživale svadbene običaje. Rezultate svojih istraživanja predstavile su tom prigodom u Gospiću.¹ Profesor Glavičić je pažljivo pratio njihova izlaganja i započeo razgovor s nama, koji se pretvorio u svojevrzne pregovore o tome da bi etnolozi mogli svoja istraživanja proširiti i na područje senjskoga zaleđa.

Iduće godine naš je započeti rad financijski poduprla i Matica hrvatska te su u okviru projekta pod naslovom *Istraživanje i očuvanje kulture primorskih Bunjevaca* obavljena prva terenska istraživanja u pojedinim lokalitetima Krivoga Puta i Senjskog bila. To je bilo moguće ostvariti zahvaljujući gostoprimstvu prof. Ante Glavičića, koji nam je u svojem domu osigurao smještaj. To je bila samo jedna u nizu profesorovih inicijativa da se ovaj kraj detaljno istraži i od etnologa, koji su na ova područja ranije rijetko zalazili. I sama sam kao prvi etnolog dolazila među primorske Bunjevce u dva navrata: 1981. kada sam na početku svojega radnog vijeka istraživala obiteljske zadruge u okviru tada postojećeg znanstvenoga projekta koji je vodio Milovan Gavazzi² te 1986. godine kada sam na ovome području sakupljala građu za potrebe svojega magistarskoga rada (na području Krmpota i Krivoga Puta). Profesor Glavičić je želio što više učiniti za svoj kraj, a bio je svjestan da sam ne može sve pa je zbog toga okupljao stručnjake i znanstvenike raznih disciplina. Etnolozi su zadnji došli na red stjecajem okolnosti, ali dugujemo profesoru zahvalnost što nas je motivirao da se prihvatimo istraživanja kulturne baštine primorskih Bunjevaca. Izrazila bih se

¹ Radovi s izlaganja na ovome skupu objavljeni su u godišnjaku HED-a *Etnološka tribina* 22, 1999, v. na linku: http://hrcak.srce.hr/index.php?show=toc&id_broj=6522.

² Riječ je i o višegodišnjem projektu naslova: *Seljačke obiteljske zadruge* Odsjeka za etnologiju Filozofskog fakulteta voditelja Milovana Gavazzija

Sl. 1. Dio istraživačke ekipe u pripremi za snimanje izrade bunjevačkog sira u razgovoru s prof. Antom Glavičićem: Milana Černelić, snimatelj Žarko Nikin, kazivačica Marija Tomljanović iz Panjića i studentica Marija Friščić (foto: Augustin Perić, 1999.)

slikovito: zagrizli smo udicu koju je prof. Glavičić bacio s očito dobrim mamcem. Naša istraživačka ekipa se povećala: osim Marije Friščić, pridružio nam se još jedan apsolvent etnologije, Višeslav Aralica i diplomirana etnologinja, Nevena Škrbić te tehnički suradnici: snimatelj Žarko Nikin i fotograf Augustin Perić. Dragocjenu pomoć istraživanju pružio je i Darko Tomljanović, koji nam je omogućio dolazak do naših istraživačkih odredišta. Istraživanja su bila ograničena na sela Podbilo (Tomići i Panjići) i Francikovac na Krivome Putu (Velika Kapela) te Ljubežine i Žukalj u sjevernom dijelu velebitskog Podgorja (pod Senjskim bilom) (Sl. 1). Ispitivanjem pojedinih kazivača u Senju obuhvaćeni su dijelom i sljedeći lokaliteti: Donja Ažić Lokva, Rakita, Rončevići i Zamaić (Alan). Smatrala sam da je važno da se u ovo istraživanje uključe mladi nadareni etnolozi u završnoj fazi studiranja ili tek diplomirani, kako bi stekli dragocjena iskustva za budući rad, a istodobno svojim radom pridonijeli novim

etnološkim spoznajama. Istraživanjem smo nastojali obuhvatiti i materijalnu i duhovnu kulturu ovdašnjih Bunjevaca. Ispitivale su se sljedeće teme: stočarstvo, prerada mlijeka i priprema mliječnih proizvoda, tradicijsko graditeljstvo, seoski sastanci mladeži, životni običaji i vjerovanja u nadnaravna bića. Zajedno s terenskim ispitivanjem obavljeno je i fotodokumentiranje i filmsko dokumentiranje stanja tradicijske baštine na spomenutom području.³ Već su ta prva istraživanja i prezentacija njihovih rezultata u *Senjskom zborniku* (1999; 2000) pokazala je kako je kulturno naslijeđe primorskih Bunjevaca iznimno bogato te kako bi od velike važnosti bilo obaviti sustavna etnološka istraživanja čitavoga planinskog prostora, od Krmpota do južnog velebitskog Podgorja. Ta su početna istraživanja pokazala da je osim prikupljanja građe o tradicijskoj kulturi primorskih Bunjevaca, važno i utvrditi i čimbenike etnoregionalnoga identiteta ove hrvatske zajednice kao dijela sveukupnoga hrvatskog nacionalnog bića.

Spoznaje do kojih smo došli, zahvaljujući profesorovoj inicijativi i poticaju, potakle su me na osmišljavanje prijedloga projekta etnoloških istraživanja ovoga područja pod naslovom *Identitet i etnogeneza primorskih Bunjevaca*, koji je odobrilo Ministarstvo znanosti i tehnologije Republike Hrvatske u rujnu 2002. Jedan od ciljeva projekta bilo je prikupljanje građe o tradicijskoj i suvremenoj kulturi primorskih Bunjevaca, budući da je ova grana bunjevačkih Hrvata gotovo potpuno etnološki neistražena. Prema planu, u istraživanje su uključene odabrane teme iz materijalne (tradicijsko graditeljstvo, tradicijsko gospodarstvo, prehrana, etnomedicina, komunikacije i promet) i duhovne i društvene kulture (običaji i vjerovanja). Izbor tema temeljio se na specifičnim značajkama načina života primorskih Bunjevaca po kojima se ona bitno razlikuje od ostalog stanovništva Primorja. Osim prikupljanja građe o tradicijskoj kulturi, svrha ovako koncipiranog istraživanja bilo je i utvrđivanje odrednica bunjevačkog etnoregionalnog identiteta, kao i proširivanje spoznaja o njihovoj etnogenezi, na osnovi kompariranja kulturnih obilježja ove bunjevačke zajednice s drugim granama Bunjevaca (u Bačkoj u Vojvodini i u Mađarskoj), kao i na širem prostoru njihove moguće matične pradomovine, koja zahvaća jadransko-dinarski granični pojas.

Određivanje ciljeva projekta temeljilo se na dotadašnjim spoznajama o kulturnoj baštini etničke grupe Bunjevci. S tih su se polazišta nastavila istraživanja na novom projektu. Do tih sam spoznaja došla komparativnim istraživanjem pojava iz svadbenih običaja svih bunjevačkih grana (podunavskih, primorsko-ličkih i dalmatinskih). Ranija su se istraživanja oslanjala na općenite podatke, pri čemu nije bilo jasno izraženo odnose li se

³ O tim inicijalnim istraživanjima vidi više u: M. ČERNELIĆ, 2000.

Sl. 2. Sudionici istraživanja u Senjskom bilu: Petra Kelemen, Nevena Škrbić Alempijević, Augustin Perić i Milana Černelić (foto: Marijeta Rajković, 2002.)

podatci i na stanovništvo drugačijeg podrijetla koje obitava ili je obitavalo na istim prostorima kao i Bunjevci. Stoga su se nastojali utvrditi specifični bunjevački kulturni elementi, distinktivni u odnosu na druge zajednice, a zatim se usporedbom došlo do novih spoznaja o njihovoj mogućoj etnogenezi. Rezultati tih mojih višegodišnjih istraživanja objavljeni su u knjizi *Uloge i nazivi odabranih svatova u Bunjevaca* i u više članaka u domaćim i stranim znanstveno-stručnim časopisima. Nastavak sustavnih istraživanja ove problematike rezultirao je doktorskom disertacijom pod naslovom *Odabrane pojave iz svadbenih običaja bunjevačkih Hrvata kao izvor za proučavanje njihove etnogeneze*, obranjenom 1998. godine. Ovaj je rad dao značajne pokazatelje o etnogenezi Bunjevaca.

Rad na ovome projektu dao je vidne rezultate u spoznajama o brojnim aspektima tradicijske kulturne baštine primorskih Bunjevaca, kao i o njihovome etnoregionalnom identitetu. Nije manje značajan ni doprinos u istraživanju bunjevačke etnogeneze, premda ta istraživanja iziskuju kontinuitet. Rezultati dobiveni u okviru rada na ovom projektu mogu se smatrati jednom fazom u istraživanju ove problematike, koju je potrebno nadalje nadograđivati, jer je

Sl 3. U posjeti *Čuvaricama ognjišta* u Krasnu (foto: Marijeta Rajković, 2004.)

istraživanjem nužno obuhvatiti sve bunjevačke grane i uzimati u obzir širi prostorni kontekst kroz dulje vrijeme, što je i učinjeno u nastavku ovoga projekta *Identitet i etnokulturno oblikovanje Bunjevaca*, kojim su udružena istraživanja svih bunjevačkih ogranaka, a koji je započeo 2008. godine i traje do danas (i još dva mjeseca).

U prvoj se godini započelo s istraživanjem pojedinih relevantnih etnoloških tema: tradicijskog graditeljstva, gospodarstva, tekstilnog rukotvorstva i odijevanja, pokladnih i svadbenih običaja, života žene na obroncima Senjskog bila te pitanja identiteta primorskih Bunjevaca (Sl. 2).

Ispitivanja većine navedenih tema nastavljena su idućih godina i na području Krivoga Puta i Krasna, uz uvođenje novih tema istraživanja: tradicijska prehrana, narodna medicina, opskrba vodom, transport, komunikacije, trgovina i sajmovi, gospodarske migracije, godišnji običaji, pučka pobožnost, vjerovanja u nadnaravna bića, obitelj i predaje o Bunjencima (Sl. 3). Rezultati istraživanja na području Senjskoga bila, Krivoga Puta i Krasna objavljeni su u tri sveska *Senjskog zbornika* (br. 30/2003, 31/2004 i 33/2006), kao i u časopisu *Studia ethnologica Croatica*. Godine 2006. objavljena je i moja knjiga *Bunjevačke studije*,⁴ koja je također jednim svojim dijelom rezultat

⁴ O istraživačkom radu u okviru projekta *Identitet i etnokulturno oblikovanje Bunjevaca* vidi više u: M. ČERNELIĆ, 2006.

Sl. 4. Student Bojan Mucko u razgovoru s kazivačima, bračnim parom Vukelić u Vukelić Dragi u Krmopotama (foto: Marijeta Rajković, 2007.)

istraživanja na ovome projektu. U završnoj fazi projekta započelo se i s rekognosciranjem terena na području Podgorja, a s istraživanjima na ovome području nastavljeno je 2007. godine u okviru terenske nastave studenata etnologije i kulturne antropologije, a od 2008. godine u okviru novoga spomenutog projekta. U toj završnoj fazi započelo se intenzivno s pripremom za tisak i etnološko-povijesne monografije naslovljena *Živjeti na Krivom Putu*, koja je objavljena u tri dijela 2008. (sv. 1) i 2009. (sv. 2 i sv. 3). U njoj su predstavljeni istraživanja na ovome bunjevačkom području, na kojemu su stjecajem okolnosti obavljena najsustavnija etnološka istraživanja primorskih Bunjevaca. Prvi dio monografije sadrži, osim etnoloških priloga iz područja materijalne kulture, i nekoliko povijesnih priloga te analizu bitnih značajki krivopućanskoga govora Na taj se način bunjevački fenomen interdisciplinarno obrađen na primjeru mikroregije Krivi Put na obroncima Velike Kapele u senjskom zaleđu (Sl. 4). U drugom dijelu monografije sjedinjene su različite etnološke teme, uz jedan demografski prilog, uglavnom iz područja društvene i duhovne kulture, a zbog opsežne građe, koja nije mogla biti uvrštena u 2. svezak monografije objavljen je i 3. svezak posvećen predsvadbenim i svadbenim običajima.

Sl. 5. Petra Kelemen i Sanja Lončar u razgovoru s Milanom Prpićem Popićem u Mrzлом dolu na Krivom Putu (foto: Marijeta Rajković, 2006.)

Svi ovdje nabrojani rezultati istraživanja ne bi bili mogući bez suradnje brojnih stručnjaka i znanstvenika, koji su radeći na ovim projektima dali značajan doprinos njegovoj realizaciji i rezultatima vidljivim u spomenutim brojnim objavljenim publikacijama. Suradnica na projektu postala je i jedna od sudionica istraživanja u toj inicijalnoj fazi, Nevena Škrbić Alempijević, uskoro i Marijana Belaj s Odsjeka za etnologiju i kulturnu antropologiju Ivana Šarić Žic, djelatnica Uprave za zaštitu kulturne baštine i Darko Nekić, tadašnji kustos Gradskog muzeja Senj. Marijeta Rajković Iveta sudjeluje u radu projekta od njegovih samih početaka, a zaposlila se kao znanstvena novakinja na ovome projektu 2004. godine. Najveći dio svojega dosadašnjeg znanstvenoga rada ostvarila je upravo istraživačkim radom na području Velike Kapele i Velebita. Osim brojnih objavljenih radova u *Senjskom zborniku* i u drugim časopisima, obranila je s izvrsnim uspjehom u svibnju 2001. doktorsku disertaciju tematski vezanu uz primorske Bunjevce: *Primorski Bunjevci: migracije (1919. - 1939.), akulturacija, translokalizam, identitet*.

Sl. 6. Matija Dronjić u razgovoru s Marijom i Milanom Balen u Balenskoj Dragi
(foto: Marijeta Rajković, 2008.)

Osim stalnih suradnika u istraživačkom radu, na projektu su sudjelovali i studenti dodiplomskog i poslijediplomskog studija etnologije i kulturne antropologije (neki među njima sudjeluju i dalje, a neki su se u međuvremenu zaposlili u struci): Danijela Birt, Marija Brajković, Lucija Čurić, Matija Dronjić, Irena Ivić, Jasmina Jurković, Petra Kelemen, Marija Kulišić, Sanja Lončar, Ivana Radovani, Tihana Rubić⁵, Valentina Tomaić, Aleksandra Vlatković, Ivana Vuković. Svim je suradnicima pružena prilika da rezultate svojih istraživanja autorski prezentiraju kako ne bi bili samo istraživački servis u prikupljanju podataka na terenu. Većina ih je tu priliku iskoristila te su mnogi od sudionika istraživanja objavili svoje radove, koji su nerijetko kategorizirani kao izvorni znanstveni radovi. U završnoj fazi projekta proširili smo suradnju i sa suradnicima iz drugih struka (Blaženka Ljubović, Mile Bogović i Marko Šarić, povjesničari; Enver Ljubović, prof. latinskog i grčkog jezika i Ankica Čilaš Šimpraga, dijalektolog, Dragica Husanović Pejnović i Dane Pajnović, geografi, koji uz ostale već spomenute suradnike, sa svojim radovima sudjeluju u znanstvenoj monografiji *Živjeti na Krivom putu*.

⁵ Tihana Rubić je 2008. godine zaposlena kao znanstvena novakinja na projektu *Identitet i etnokulturno oblikovanje Bunjevaca*.

Sl. 7. Matija Dronjić i studenti etnologije i kulturne antropologije Martina Mišetić, Vanja Bavrka i Ana Krznarić u Ličkoj kući za vrijeme terenskih istraživanja u Lovincu (foto: Augustin Perić, 2010.)

Rad na ovome projektu dao je vidne rezultate u spoznajama o brojnim aspektima tradicijske kulturne baštine primorskih Bunjevaca, kao i o njihovome etnoregionalnom identitetu, koji su sukcesivno objelodanjivani u *Senjskom zborniku* i u već spomenuta tri sveska znanstvene monografije *Živjeti na Krivom Putu*. Godine 2008. odobren je i nastavak ovoga projekta *Identitet i etnokulturno oblikovanje Bunjevaca*, kojim su spojena istraživanja svih bunjevačkih ogranaka. U prve dvije godine nastavilo se istraživanje na području velebitskog Podgorja (južno od Svetoga Jurja) i u Lici (Lovinac). Osim Matije Dronjića, koji je bio stalni vanjski suradnik, do kraja projekta i dalje u istraživanjima su sudjelovali naši studenti: Bojan Mucko i Lea Vene u Krmpotama i Podgorju (Sl. 5-6); Mihovil Gotal, Karla Hustić, Ana Krznarić, Martina Mišetić, Petra Petrak, Rosana Šimunović i Kristina Vugdelija u Lici (Sl. 7).

Osim brojnih kazivača s kojima smo se susretali i razgovarali, često smo na terenu susretale i ovce, koje čine dio karakterističnog krajolika na svim područjima koja smo se tijekom našeg desetogodišnjeg istraživanja primorsko-ličkih Bunjevaca obilazili. Neke od tih susreta fotografski smo i dokumentirali.

Sl. 8. Bliski susret s ovcama i janjcima u Ledeniku
(foto: Marijeta Rajković, 2008.)

Iako je novi projekt ovu istraživačku ekipu odveo i na neka nova područja, na kojima obitavaju ostali bunjevački ogranci, radovi o primorsko-ličkim Bunjevcima i dalje se, iako u manjem opsegu, objavljuju u *Senjskom zborniku*.

Rezultate našega istraživačkog rada na području senjskoga zaleđa prepoznalo je Gradsko vijeće grada Senja i dodijelilo je autorici ovog rada, kao voditeljici projekta i suradnicama na projektu Marijeti Rajković Iveta i Tihani Rubić Povelju grada Senja za 2011. godinu.⁶

Literatura

Milana ČERNELIĆ. Prvi rezultati istraživanja tradicijske kulture primorskih Bunjevaca, *Senjski zbornik*, 27, Senj, 2000, 325-328.

Milana ČERNELIĆ. Projekt *Identitet i etnogeneza primorskih Bunjevaca*, *Studia ethnologica Croatica*, 18, Zagreb, 2006, 49-56.

⁶ Ovom se prigodom zahvaljujemo Gradskom vijeću grada Senja na dodijeljenome priznanju za naš rad.

Sl. 9. Tihana Rubić i Marijeta Rajković Iveta s Poveljama u društvu s predsjednikom Republike Hrvatske Ivom Josipovićem i ostalim dobitnicima povelja (foto: arhiva GMS-a 2012.)

REVIEW OF THE TEN YEAR SYSTEMATIC ETHNOLOGICAL RESEARCH OF THE LITTORAL-LIKA BUNJEVCI

Summary

The author of this paper writes a short review of the ten year systematic ethnological research of the traditional inheritance of the littoral Bunjevci in the region of Senjsko Bilo, Krivi Put, Krmpote and Velebit Podgorje. This is research which was started upon the initiative of Prof. Ante Glavičić in 1999, and continued via *The Identity and Ethnogenesis of the Littoral Bunjevci* (2002-2006) project of the Ministry of Science, Education and Sports of the Republic of Croatia in collaboration with the Senj City Museum. The research continued in the area of Podgorje and Lika until 2010 in the form of a new project *Identity and Ethno-cultural Formation of the Bunjevci* (2008-2013), in which the remaining branches of the Bunjevci are included.

Keywords: Littoral-Lika Bunjevci, traditional heritage, identity, Krivi Put, Senjsko Bilo, Velebit Podgorje, Lika